

УДК 355.233.22 (477)

СТВОРЕННЯ ТА ТРАНСФОРМАЦІЯ СИСТЕМИ ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ (У ПЕРІОД З 1991 ПО 2011 РОКИ)

Максим ЄНА¹, Орест ЛОЙКО¹, Вадим КРАСОТА²

¹Академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного

²Академія військово-морських сил імені П. С. Нахімова

Анотація. У статті розкрито історію створення системи фізичної підготовки Збройних сил України (у період з 1991 по 2011 роки). Описано етапи трансформації фізичної підготовки військовослужбовців Збройних сил України. На основі державних актів, керівних документів Міністерства оборони України, зроблено аналіз стану системи фізичної підготовки та запропоновано шляхи подальшого розвитку системи фізичної підготовки Збройних сил України. Запропоновано проведення моніторингу трансформації системи фізичної підготовки Збройних сил України в подальших дослідженнях.

Ключові слова: Збройні сили України, система фізичної підготовки, концептуальні основи, формування.

Постановка проблеми. Реорганізація війська, зміни в озброєнні та бойовій техніці, перехід до служби за контрактом, а також зміни в підготовці кадрів вимагають здійснення перебудови усіх систем збройних сил країни.

Упродовж останніх років керівництво України зосередилось на побудові нової структури війська, системи підготовки армії, відповідно виникла потреба трансформування системи фізичної підготовки військовослужбовців.

За роки незалежності України вітчизняні науковці неодноразово піднімали у своїх працях питання системи фізичної підготовки збройних сил, розглядаючи її як в цілому, так і окремими елементами. 2005 року Ю.А. Бородин, 2006 року Ю.С. Фіногенов у своїх наукових працях розглядали систему в цілому. 2002 року В.П. Леонтьєв, 2003 року С. І. Глазунов, Г. І. Сухорада висвітлювали питання вдосконалення окремих елементів системи фізичної підготовки військовослужбовців. До удосконалення шляхів підсистеми фізичної підготовки зверталися 2004 року О.М. Ольховий, О.Г. Піддубний, 2007 – В.М. Романчук [9]

Своє бачення в цілому системи фізичної підготовки військовослужбовців 2002 року представили В.М. Афонін та Ю.О. Резніков. Саме вони вперше в Україні структуризували систему фізичної підготовки. [7] Незважаючи на велику кількість наукових праць у цьому напрямку, робіт з дослідження історії створення та трансформації системи фізичної підготовки військовослужбовців за роки незалежності України, немає.

Положення за якими функціонує система фізичної підготовки військовослужбовців Збройних сил України були покладені в основу аналізу трансформації фізичної підготовки Збройних сил України за роки незалежності.

З огляду на потребу реформування усієї системи фізичної підготовки військовослужбовців необхідно проаналізувати процес створення та трансформації упродовж 1991 – 2011 років, зупинитися на принципових положеннях будівництва системи фізичної підготовки військовослужбовців для того, щоб об'єктивно та реально оцінити цей процес. На реальній оцінці процесу трансформації системи фізичної підготовки запропонувати шляхи розвитку фізичної підготовки військовослужбовців Збройних сил України в майбутньому.

Мета статті – відтворити на основі джерелознавчого аналізу військово-теоретичних праць, документів і публікацій у пресі процес створення та трансформації системи фізичної підготовки військовослужбовців Збройних сил України в період з 1991 до 2011 року.

Завдання.

1. Визначити основні фактори, які впливали на рішення керівників та організаторів фізичної підготовки військовослужбовців Збройних сил України щодо модернізації фізичної підготовки військовослужбовців;

2. Дослідити процес створення та трансформації системи фізичної підготовки військовослужбовців Збройних сил України протягом 1991 – 2011 років й узагальнити прогноз щодо майбутнього системи фізичної підготовки військовослужбовців.

Основні матеріали дослідження. 1991 року розпався Радянський Союз і його армія. Внаслідок цього, Україна в спадок отримала значні частини армії Радянського Союзу. Перед молодою незалежною державою постало завдання створити необхідний інститут держави – власну армію. Основою підготовки армії є система бойової підготовки, складовою частиною якої являється система фізичної підготовки військовослужбовців. Тому перед керівництвом Збройних сил України постало питання про створення власної системи фізичної підготовки для військовослужбовців.

На території України дислокувалися: ракетна армія, три загальновійськові та дві танкові армії, один армійський корпус, чотири повітряні армії, окрема армія Протиповітряної оборони, Чорноморський флот. Усього угруповання військ нараховувало близько 780 тисяч осіб особового складу. У всіх цих частинах діяла система фізичної підготовки Радянської армії, яка була цілісною, мала лише фрагменти системи, що залишились у спадок, був відсутній центральний орган, та видові органи управління (сухопутних військ, військово-морських сил, військово-повітряних сил, військ протиповітряної оборони), підготовка спеціалістів з фізичної підготовки і спорту, науково-дослідні установи з питань фізичної підготовки і спорту.

На нашу думку, процес становлення системи фізичної підготовки Збройних сил України з 1991 року по теперішній час можна розділити на три етапи:

- перший (1991 – 1997 р.) – становлення основ;
- другий (1997 – 2009 р.) – розбудови;
- третій (2009 – до теперішнього часу) – реформування.

На першому етапі формуються основи системи (управлінсько-організаційні, науково-теоретичні й концептуальні, програмно-нормативні), проводиться реорганізація наявних елементів системи фізичної підготовки Радянської армії, створюється система підготовки кадрів, заходи забезпечення та інші елементи, необхідні для функціонування.

Управлінсько-організаційні основи почали закладатися 1992 року відповідно до наказу Міністра оборони України № 61 від 29 квітня на базі управління фізичної підготовки Київського військового округу було створено Спортивний комітет Міністерства оборони України, на який було прийнято рішення створити систему фізичної підготовки Збройних сил України на основі системи фізичної підготовки Радянської армії. Процес структурної побудови системи фізичної підготовки проходив одночасно зі створенням видів Збройних сил України. У кожному виді створювалися служби (відділи) фізичної підготовки, які здійснювали функцію організації фізичної підготовки у своїх видових підрозділах.

Першим кроком з налагодження системи стало створення у Спортивному комітеті Міністерства оборони України відділу фізичної підготовки, на який було покладено управління фізичною підготовкою у Збройних силах України.

Науково-теоретичні й концептуальні основи створювалися на основі державних актів. Верховна Рада України постановою від 24 грудня 1993 року № 3809-ХІІ вводить у дію Закон України «Про фізичну культуру і спорт», в статті 12 якого чітко визначає, що «фізичне виховання військовослужбовців є складовою частиною загальної системи навчання та виховання особового складу в Збройних силах України і здійснюється у формі спеціальної фізичної підготовки». Саме це положення і визначає місце у бойовій підготовці військ фізичного виховання (фізичної підготовки) та його форми (спеціальна фізична підготовка).

Ключовим програмним нормативним документом першого є Державна програма розвитку фізичної культури і спорту в Україні, яка затверджена Указом Президента України від 15 червня 1994 року № 344/94.

Згідно з Постановою Кабінету міністрів від 15 січня 1996 року № 80 з 1 жовтня 1996 року в Збройних силах України було введено Державні тести та нормативи перевірки фізичної підготовленості військовослужбовців. Тим самим Збройні сили України були залучені до забезпечення рівня фізичної підготовленості усіх верств держави. На підставі результатів отриманих даних робиться моніторинг стану фізичної підготовки у Збройних силах України. Система фізичної підготовки стає відкритою та прозорою, як для більшості спеціалістів з фізичної культури, так і народу в цілому. [3]

У результаті перевірок бойової готовності частин і підрозділів виявлено, що рівень фізичної підготовки значно знизився, а в багатьох частинах не відповідає встановленим вимогам. На підставі аналізу перевірок видається наказ Міністра оборони від 24.10.1996 р. № 307, який і був одним із перших сигналів про необхідність трансформації системи фізичної підготовки у Збройних силах України.

Особлива ситуація на початку першого етапу була з кадровим забезпеченням. Історично так склалося, що в системі фізичної підготовки Радянської армії працювали вихідці з України, які пройшли підготовку в ЛІФК за спеціальністю «начальник фізичної підготовки і спорту». На той час їх кількість складала 30–35 % від усіх спеціалістів Радянської армії. Значна частина з яких виявило бажання служити в лавах Збройних сил України. Поряд з цим, на території України військову службу проходили близько 1000 спеціалістів з фізичної підготовки, включаючи викладачів кафедр фізичної підготовки і спорту у вищих військових навчальних закладах. Не виявили бажання відбувати службу в Збройних силах України 30–35% спеціалістів, які перевелися на службу в інші країни. Унаслідок виникнення кадрового перенасичення в структурі системи залишилися найдосвідченіші (старші офіцери). У період 1992–1994 років хвиля кадрового перенасичення закінчилася. У структурі системи залишилися старші офіцери, яким було ще декілька років до пенсії, та група ентузіастів-патріотів, які присвятили кращі роки життя створенню та розбудові системі фізичної підготовки в Збройних силах України. У зв'язку з тим, що кузня підготовки спеціалістів з фізичної підготовки залишилася в Росії, керівництво Збройних сил України приймає рішення про розгортання підготовки спеціалістів з фізичної підготовки в Україні.

Згідно з Постановою Кабінету міністрів України № 490 від 19.08.1992 року та Наказу Міністра оборони України № 133 від 25.08.1992 року «Про розгортання системи військової освіти України» 1993 року в складі відділення військової підготовки при ДУ «Львівська політехніка» створена кафедра «Фізичної та спеціальної підготовки». Від 1993 року відділення військової підготовки в інтеграції з Львівським інститутом фізичної культури, а з 1995 року Державного університету «Львівська політехніка», розпочало підготовку спеціалістів для Збройних сил України за спеціальністю «фізичне виховання». У вищі готують спеціалістів за напрямками 01.02 «Фізичне виховання і спорт для проходження служби на посадах: начальник фізичної підготовки і спорту військової частини, тренер спортивного клубу армії з обраного виду спорту, викладач кафедри. В 1998 року відбувся перший випуск офіцерів-спеціалістів з фізичної підготовки і спорту.

1996 року створюється науково-дослідна лабораторія з теорії організації фізичної підготовки військ, спеціалісти якої разом з окремими науковцями (О.І. Величко, В.П. Леонтєв) розпочинають і роботи у напрямку зміни окремих елементів системи фізичної підготовки. Їхні наукові здобутки та особисте бачення офіцерів управління фізичної підготовки Спортивного комітету Міністерства оборони України стають фундаментом змін в основний документ, який регламентує систему фізичної підготовки в Збройних силах України (НФП-97).

Наказом Міністра оборони України від 06.11.1997 року вводиться в дію Настанова з фізичної підготовки у Збройних силах України. В цьому ж наказі заступникам Міністра оборони України – командувачам видів Збройних сил України, поставлено завдання до 01.01.1998 року розробити й затвердити керівництво з фізичної підготовки у видах Збройних сил України, в яких відобразити особливості фізичної підготовки з урахуванням вимог Настанови. [5]

Саме з введенням НФП-97 закінчується період створення системи фізичної підготовки Збройних сил України і починається період розбудови. Разом з тими проблемами, які виникли в першому етапі, слід звернути увагу на те, що керівництво Спортивного комітету Міністерства оборони, який був створений як аналог Спортивного комітету Радянської армії, перейняв їх прорахунки. Прорахунок заключався в тому, що основну увагу в роботі приділялося професійному спорту, а фізичній підготовці військовослужбовців відводилася незначна роль. Ураховуючи те, що НФП є основним і керівним документом для практичної діяльності на великий період і те, що воно значною мірою вийшло «двійником» Настанови з фізичної підготовки Радянської армії та Військово-Морського флоту (НФП-78), тому стало зрозумілим, що

розумілим, що запропонована система через короткий термін стане застарілою й потребуватиме змін у зв'язку з реорганізацією і розвитком Збройних сил України. [2]

Під час другого етапу проводилася розбудова основ системи (програмно-нормативні, управлінсько-організаційні) науково-дослідницької, редакційно-видавничої діяльності, системи підготовки кадрів, погіршилось фінансове забезпечення системи фізичної підготовки.

Розбудова програмно-нормативних основ системи фізичної підготовки Збройних сил України почалася з введенням 1998 року Положення про службову діяльність начальників фізичної підготовки і спорту видів Збройних сил, оперативних командувань, об'єднань, з'єднань. У Положенні визначено, що штатні посади начальників фізичної підготовки і спорту видів Збройних сил, оперативних командувань, офіцерів їх апарату, об'єднань, з'єднань займають офіцери, які мають спеціальну освіту та досвід роботи з фізичної підготовки і спорту у військах (Військово-Морських силах) чи військово-навчальних закладах Міністерства оборони України.

На підставі цільової Комплексної Програми «Фізичне виховання – здоров'я нації» 24 листопада 1998 року цього року вступає в дію затверджена Міністром оборони України Комплексна програма розвитку фізичної підготовки та спорту в Збройних силах України на 1999-2005 роки. [4]

2001 року вводиться в дію керівництво з фізичної підготовки у видах Збройних сил України.

У жовтні 2005 року Президент України В. Ющенко видає Наказ про додаткові заходи щодо реалізації Державної політики у сфері фізичної культури і спорту України. Цим же Наказом введено Положення «Про Національну раду з питань фізичної культури і спорту» та прийнята Національна програма розвитку фізичної культури і спорту в Україні на період до 2012 року. Одним із завдань у Програмі визначено розробити та впровадити нову Настанову з фізичної підготовки у Збройних силах України 2006 року.

На виконання заходів, передбачених Національною доктриною фізичної культури і спорту, затвердженою Указом Президента України від 28 вересня 2004 року № 1148/2004, для забезпечення постійної фізичної готовності військовослужбовців до навчально-бойової діяльності, приведення організації всіх форм фізичної підготовки військовослужбовців до сучасних вимог в умовах розвитку Збройних сил України та запровадження єдиної системи контролю за рівнем фізичної підготовленості військовослужбовців 3 вересня 2007 року Наказом Міністра оборони України № 444 затверджуються зміни до Настанови з фізичної підготовки у Збройних силах України.

Розбудова управлінсько-організаційних основ системи фізичної підготовки Збройних сил України була здійснена на підставі прийнятих вже згаданих державних документів, у Міністерстві оборони проходить реорганізація органів керівництва фізичною підготовкою у Збройних силах України. Функція керівництва фізичною підготовкою переходить до створеного 3 березня 2005 року Управління фізичною підготовкою Збройних сил України Генерального штабу.

Структурно Управління складається з трьох відділів: відділу фізичної підготовки, спортивно-масової роботи та науково-методичного відділу.

Науково-дослідницька діяльність у 90-х роках в Україні відбувалася під зі значним скороченням числа наукових досліджень з фізичної підготовки, а також майже з повним розривом контактів між ученими в цій галузі. Не розглядувалися проблеми, які характерні для початкового періоду становлення системи фізичної підготовки. Причиною цього стану є насамперед відсутність центру координації досліджень, скорочення фінансування та зменшення спеціалістів з фізичної підготовки. Наслідком цього стало недостатність обґрунтування деяких розділів Настанови з фізичної підготовки Збройних сил України – НФП-97, таких як нормативна система, військово-спортивний комплекс, фізична підготовка військовослужбовців-авіаок. [1]

Незважаючи на повний провал у науковій діяльності на першому етапі, на другому етапі значно поліпшилася ситуація з науковими дослідженнями системи фізичної підготовки.

Основні дослідження провели викладачі кафедр фізичної підготовки і спорту вищих військових навчальних закладів. Упродовж етапу підготовлено низку наукових досліджень: Ю. С. Фінагенов (1998), В.П. Леонтьєв (2000), О.Г. Шалєпа (2002), О.Г. Піддубний, С.І. Глазунов, Г. І. Сухорада (2003), О.М. Ольховий (2005), Д.Г. Оленєв, С.В. Романчук, А.І. Маракущин (2006), В.М. Романчук, В.М. Красота (2007), І.С. Овчарук (2008).

2003 та 2004 року в м. Києві було проведено відкриті науково-методичні конференції «Фізична підготовка військовослужбовців». Організатором наукових конференцій був професор Ю.А. Бородін, який є ініціатором більшості наукових досліджень.

Особливу увагу у другому періоді займає розвиток редакційно-видавничої діяльності. Весь перший період у службовій діяльності викладачі використовували підручники та науково-методичні посібники, написані в радянський період (російською мовою). Зміни, які відбулися в науці, суспільстві, військовій сфері, потребували висвітлення сучасних підходів у науково-методичній літературі. Найперша така потреба виникла у вишах, і починаючи від 1998 року, а саме, у Львові у Військовому інституті при НУ «Львівська політехніка», було видано науково-методичний посібник «Ранкова гімнастика (ранкова фізична зарядка)» під редакцією професора Ю.О. Резнікова. В подальшому видання були збільшені як у кількісному, так і якісному плані. 2002 року в цьому ж закладі був випущений перший підручник «Теорія та організація фізичної підготовки військ» під редакцією доцента В.М. Афоніна та професора Ю.О. Резнікова. Починаючи з 2006 року активізує свою роботу створений науково-методичний відділ Управління фізичної підготовки і спорту Генерального штабу Збройних сил України. До кінця другого періоду відділ видав 9 посібників, які були необхідні для військ. 2006 року колектив кафедри фізичної підготовки і спорту Харківського національного університету Військово-Повітряних сил випустив перший посібник для (Військово-Повітряних сил). Посібник «Фізична підготовка військовослужбовців» з грифом Міністерства освіти був випущений 2009 року у Житомирському військовому інституті радіоелектроніки.

Розбудова системи підготовки кадрів розпочалася в 1999–2002 роках у зв'язку з неукмплектованістю посад начальників фізичної підготовки і спорту військових частин. У військовому інституті Національного університету «Львівська політехніка» створюються курси перепідготовки офіцерів, а 2002 році в цьому ж закладі відкриваються курси підвищення кваліфікації.

У зв'язку з катастрофічним недофінансування системи фізичної підготовки Збройних сил України, з кінця першого та початку другого етапу кошти, які виділялися на систему фізичної підготовки Збройних сил України перерозподілялися головним чином на підготовку та участь у Міжнародних змаганнях військових спортсменів (професіоналів) та підготовку їх навчально-спортивних баз. Таке перерозподілення привело до того, що на потреби фізичної підготовки впродовж 1996–2004 років кошти не виділялись.

У зв'язку з планами переходу Збройних сил України на професійну основу, перед Управлінням фізичної підготовки і спорту Генерального штабу Збройних сил України поставило завдання реформувати наявну систему в систему, яка би відповідала вимогам професійної армії. Для реалізації цього завдання 2009 року розроблено Настанову з фізичної підготовки Збройних сил України (НФП-2009). Саме ця подія і стає початком третього етапу процесу становлення системи фізичної підготовки.

Під час третього етапу проводиться реформування концептуальних, програмно-нормативних основ фізичної підготовки Збройних сил України. Реформування системи фізичної підготовки базується на тому, що Збройні сили України в найближчій перспективі планують перейти на професійну основу. У НФП-2009 проведено реформу в системі фізичної підготовки Збройних сил України. Закладено концептуальні основи системи фізичної підготовки професійної армії, а також визначено програмно-нормативну основу для неї. [6]

Реформуються програмно-нормативні основи (переглянуто нормативну базу для усіх категорій військовослужбовців).

Перші роки (2010–2011 року) свідчать що створена система має недоліки. Підтвердженням цього є те, що рівень фізичної підготовленості молодих офіцерів знижується

в процесі служби. А це означає, що система стоїть лише на початку реформування. Тому необхідно в стислі терміни провести моніторинг усієї системи та вжити заходи щодо її корекції.

Висновок. На нашу думку основними факторами, які впливають на рішення керівників та організаторів фізичної підготовки військовослужбовців Збройних сил України щодо модернізації фізичної підготовки є наступні:

- низький рівень фізичної підготовки військовослужбовців, який не відповідає вимогам бойової підготовки військ;
- перехід на професійну основу Збройних сил України;
- зміна концепції системи фізичної підготовки;
- реорганізація структури та складу Збройних сил України;
- зміна напрямку доктрини та концепції бойового застосування Збройних сил України;
- стан фінансового забезпечення системи фізичної підготовки.

Варто визнати, що нинішня система фізичної підготовки у Збройних силах України, як і система фізичної підготовки Збройних сил СРСР незважаючи на її значні досягнення, все ще не може задовольняти зростаючі вимоги до фізичної підготовки військовослужбовців-професіоналів, контрактників. Проблема в тому, що нинішня система фізичної підготовки Збройних сил України не відповідає вимогам завтрашнього дня. Ця проблема має системний характер і тому може бути успішно вирішена тільки при системному підході. Питання переходу Збройних сил України від змішаної системи комплектування на професійне підґрунтя зумовлює необхідність реорганізації фізичної підготовки.

Список література

1. *Бородін Ю. А.* Аспекти научного обосновання фізической підготовки курсантов воєнно-учебних заведень в період 1960-2003 годы // Фізична підготовка військовослужбовців : матеріали II відкритої наук.-метод. конф. – К., 2004. – С. 3-10.
2. *Величко О. І.* Реформування фізичної підготовки – об'єктивна проблема сьогодення // Наука і оборона. – 2001. – № 1. – С. 47-49.
3. Державні тести і нормативи оцінки фізичної підготовленості населення України. – К. : ДВП ДКНТІПІ, 1996. – 31 с.
4. Комплексна програма розвитку фізичної підготовки і спорту у Збройних силах України на 1999-2005 роки від 24 листопада 1998 р. – К., 1998.
5. Настанова з фізичної підготовки у Збройних Силах України (НФП-1997). – К. : МО України, 1997.
6. Настанова з фізичної підготовки у Збройних Силах України (НФП-2009). – К. : МО України, 2009.
7. Теорія та організація фізичної підготовки військ : підручник / під ред. Ю. О. Резнікова, В. М. Афоніна. – Л. : ЛВІ, 2002. – 316 с.
8. *Фіногенов Ю. С.* Уточнення концептуальних основ функціонування та структури системи фізичної підготовки військовослужбовців Збройних Сил України / Фіногенов Ю. С., Глазунов С. І. // Науковий часопис наук. пед. ун-ту ім. М. П. Драгоманова. Серія № 5. – К., 2009. – С. 255-259.
9. *Фіногенов Ю. С.* Професіоналізація Збройних Сил України і деякі питання перебування системи фізичної підготовки військовослужбовців // Фізична підготовка військовослужбовців : матеріали II відкритої наук.-метод. конф. – К., 2003. – С. 40-43.

СОЗДАНИЕ И ТРАНСФОРМАЦИЯ СИСТЕМЫ ФИЗИЧЕСКОЙ ПОДГОТОВКИ ВООРУЖЁННЫХ СИЛ УКРАИНЫ (В ПЕРИОД С 1991 ПО 2011 ГОДЫ)

Максим ЄНА, Орест ЛОЙКО, Вадим КРАСОТА

*Академия сухопутных войск имени гетмана Петра Сагайдачного
Академия военно-морских сил имени П.С.Нахимова*

Аннотация. В статье раскрыто историю создания системы физической подготовки Вооружённых сил Украины (в период с 1991 по 2011 годы). Описано этапы трансформации физической подготовки военнослужащих Вооружённых сил Украины. На основе государственных актов, руководящих документов Министерства обороны Украины сделано анализ состояния системы физической подготовки и предложены пути дальнейшего развития системы физической подготовки Вооружённых сил Украины. Предложено осуществление мониторинга трансформации системы физической подготовки Вооружённых сил Украины в дальнейших исследованиях.

Ключевые слова: Вооружённые силы Украины, система физической подготовки, концептуальные основы, реформирование.

CREATION AND TRANSFORMATION OF PHYSICAL TRAINING SYSTEM FOR SERVICEMEN OF UKRAINIAN ARMED FORCES

Maksym YENA, Orest LOYKO, Vadym KRASOTA

*Akademiya Army named after Hetman Sahaidachny
Akademiya Navy named after P. Nahhimov*

Annotation. The article examines the history of creation of physical training system in the Ukrainian Armed Forces from 1991 till 2011 and outlines the stages of its transformation. Taking into account official acts and guidelines the author analyzes state of physical training and proposes ways and procedures for further improvement of physical training system in the Ukrainian Armed Forces. Monitoring of system of physical education transformation in the Armed Forces of Ukraine in the successive research has been conducted.

Key words: Ukrainian Armed Forces, system of physical training, conceptual framework, reformation.